

УДК 581.1(092)

БОГАЧ
Єгор Миколайович,
аспірант кафедри фізіології, біохімії
рослин та біоенергетики
Національного університету
біоресурсів і природокористування
України
(м. Київ)

ВПЛИВ ПРОФЕСОРА В.І. САЗАНОВА НА ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ТА СТАНОВЛЕННЯ С.І. ЛЕБЕДЄВА ЯК ВЧЕНОГО

Висвітлено початкові етапи наукової і дослідницької діяльності й виявлено вплив професора В.І. Сазанова на встановлення відомого вченого в галузі фізіології і біохімії рослин С.І. Лебедева. Проаналізовано його діяльність в Полтавському сільськогосподарському інституті і Полтавській сільськогосподарській дослідній станції

Освещены начальные этапы научной и исследовательской деятельности и выявлено влияние профессора В.И. Сазанова на установление известного ученого в области физиологии и биохимии растений С.И. Лебедева. Проанализированы его деятельность в Полтавском сельскохозяйственном институте и Полтавской сельскохозяйственной опытной станции

The initial stages of scientific and research activity are reflected and educed influence of professor V. Sazonov on establishment of the known scientist in plants physiology and biochemistry industry - S. Lebedev. His activity is analysed in the Poltava agricultural institute and Poltava agricultural experimental station.

Полтавський край з його родючими чорноземами, талановитими і працюючими людьми по праву вважають житницею України. Споконвіків він був також культурно-просвітницьким центром, де жили й працювали видатні діячі науки, освіти, культури. М'який клімат і багаті на гумус ґрунти, інтелектуальний потенціал та наполеглива праця людей перетворили Полтавщину в осередок аграрної освіти й сільськогосподарської дослідної справи. Саме наприкінці ХІХ початку ХХ ст. тут було організовано дослідні поля і дослідні станції, в яких працювали знані вітчизняні та закордонні вчені.

Досліджуючи постать професора С.І. Лебедева не можливо обминути увагою «полтавський період» діяльності, коли відбувалося формування його наукового світогляду та становлення як вченого-дослідника. З вищезазначеного, **метою нашої роботи** є всебічне дослідження об'єктивних і суб'єктивних чинників, які вплинули на вибір фаху, наукового шляху та формування особистості майбутнього доктора біологічних наук, професора, академіка УАСГН, заслуженого діяча науки УРСР С.І. Лебедева.

Істориками вже було сконцентровано значну увагу на вивченні аспектів зародження, функціонування і розвитку аграрних освітніх закладів та дослідних установ на Полтавщині. Так, в працях В.А. Вергунова [6], В.М. Самородова [4], В.М. Писаренка [8] і С.К. Суші [3] висвітлено етапи створення Полтавської державної аграрної академії (ПДАА) та видатних постатей, які працювали в ній. В 2005 р. доцентом ПДАА В.М. Самородовим засновано історико-бібліографічну серію «Постаті аграрної та біологічної науки Полтавщини: факти, документи, бібліографія», в якій наведено деякі факти діяльності в цей період С.І. Лебедева.

На вибір фаху, певною мірою, вплинув приклад його батька Івана Васильовича Лебедева, який в дореволюційний період працював у поміщицьких господарствах графа Кочубея, викладачем Майновської сільськогосподарської школи (Чернігівської області), а з 1910 р. дільничним агрономом Полтавського губернського земства. Після революції батько був завідувачем і викладачем Красногорської сільськогосподарської профшколи та агрономом у колгоспі (с. Остап'є Багачанського району Полтавської області). Він змалечку привчав дітей, яких було семеро, до праці. Від діда-прадіда маленький Сергійко навчився шанувати хліборобську працю, був вихований в кращих традиціях минулих поколінь і успадкував від батьків любов до рідної землі й науки. Батько покладав на сина Сергія значні надії і передавав йому свої знання та вміння, які стали йому в нагоді для вирощування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур [1, с. 113].

В 1923 р. С.І. Лебедев закінчив сільськогосподарську профшколу і був відряджений на навчання до Полтавського агрокооперативного технікуму (нині ПДАА), згідно з постановою ЦВК і РНК УРСР технікуми в Україні до 1931 р. вважались вищими навчальними закладами. Сергія Івановича було зараховано на перший курс агрономічного відділу новоствореного технікуму [2, арк. 10]. Станом на 1 жовтня 1923 р. у ньому навчалось 318 студентів, а навчально-науковий процес забезпечували 48 викладачів. У цьому закладі відбувались численні реорганізації кадрового потенціалу, структури, назви та напрямів діяльності. Директором було призначено – Михайла Дмитровича Токаревського, а завідувачем агровідділу Євгена Лукича Рекало [3, с. 105].

Наявні перебудови сприяли інтенсивній роботі і поліпшенню якості навчання. За мету було поставлено підготовку спеціалістів вищої категорії, зокрема агрономів зі знанням принципів кооперації і колективізації сільського господарства, кооператорів які обізнані в сільськогосподарських тонкощах. Було організовано 4 нові навчальні кабінети і хімічну лабораторію, а фонд бібліотеки налічував близько 4000 книг [4, с. 6].

Сергію Івановичу довелось навчатися у важкі голодні 1922–1923 рр. Видатний вчений-селекціонер, член-кореспондент УАСГН, давній приятель С.І. Лебедева, ще за часів навчання в Полтавському технікумі Д.Ф. Лихвар (1902–1986) пише у своїх спогадах: «Умови життя студентів порівняно з попередніми роками були значно гіршими. Топити в аудиторіях було нічим. Їсти також не було чого. Студентські пайки були мізерні і спроба організувати на їхній базі міську студентську їдальню не давали бажаних наслідків. Аудиторії технікуму, як інших учбових закладів міста, стали напівпустими. Студенти роз'їжджалися хто куди міг, щоб не загинути з голоду... Численні голодуючі бродили по містах і селах України, сподіваючись на будь-яку милостину» [5 с. 105–106].

Не зважаючи на всілякі негаразди, жага до знань і пізнання нового не полишали молодого й допитливого студента, особливо з приходом в Полтавський сільськогосподарський політехнікум професора В.І. Сазанова,

учня геніальних вчених К.А. Тимірязєва й Д.М. Прянишникова. Віктор Іванович був багатогранною непересічною особистістю, який блискуче володів теорією і практичними навичками й одночасно обіймав посади директора й завідувача відділу рільництва Полтавської сільськогосподарської дослідної станції (1920-1929), директора Красноградської сільськогосподарської дослідної станції (1923-1925) та викладача Полтавського сільськогосподарського технікуму (1924-1929) [6].

Викладаючи на агрономічному відділенні курси «Загальне землеробство» і «Часткове землеробство» й володіючи безцінним досвідом професор В.І. Сазанов оживив навчальний процес, вміло поєднував теорію з практикою. В 1925 р. він заснував дослідне поле, став його першим завідувачем та керівником «Секції дослідної справи» де співробітники виконували 21 наукову тему.

Поряд з вивченням основних предметів С.І. Лебедев був одним із слухачів цієї секції. За програмою, яку особисто розробив Віктор Іванович, один день на тиждень слухачі займались вивченням теоретичних питань, а на практиці, під керівництвом співробітників Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, оволодівали практичними навичками з методики проведення лабораторних дослідів. Головним завданням цього курсу було ґрунтовне освоєння методики проведення польових дослідів, вивчення принципів розробки програм та складання схем дослідів. В.І. Сазанов досить ретельно перевіряв курсові роботи і давав слушні поради кожному студенту. Водночас слухачі, на відміну від інших студентів, не обов'язково повинні були відвідувати інші лекції напівфакультативного порядку.

Під керівництвом професора В.І. Сазанова, Сергій Іванович самостійно проводив досліді, ретельно виконував необхідні спостереження і обліки виключно у вільний від основних занять час. Крім цього, Віктор Іванович зобов'язував кожного студента готувати звіт-доповідь щодо діяльності дослідних сільськогосподарських станцій. По закінченню курсу навчання В.І. Сазанов організував екскурсії до провідних дослідних установ УРСР.

Крім Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, це була Іванівська дослідно-селекційна станція, Харківська обласна сільськогосподарська станція та Синельниківська сільськогосподарська дослідна станція. Після повернення з таких екскурсій Віктор Іванович здійснював з кожним учасником співбесіду. Це давало йому можливість не тільки оцінити кожного із студентів, а скласти для себе уяву щодо їх здібностей та знань, щоб у подальшому порекомендувати науковцем на роботу до певної дослідної установи країни. С.І. Сазанов, як талановитий педагог, умів розгледіти, а головне розвинути в студентів схильність до науково-дослідної роботи. Найталановитіших запрошував працювати до себе на Полтавську сільськогосподарську дослідну станцію [3, с. 108]. Отримав рекомендаційного листа на працевлаштування і С.І. Лебедев. Так, після успішного закінчення на той час вже Полтавського сільськогосподарського інституту, був прийнятий на посаду асистента відділу рільництва, який очолював В.І. Сазанов.

Під керівництвом Віктора Івановича С.І. Лебедев займався сортовивченням основних зернових культур та картоплі. В 1928 р. вийшов з друку звіт відділу рільництва («Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции, 70 выпуск»), в якому викладено основні результати науково-дослідної роботи. Так, вийшла в світ його перша наукова праця «Результаты сортоиспытания картофеля, яровой пшеницы, ячменя и овса». Сергій Іванович був надзвичайно працювитою людиною, якому вдалось здійснити величезний об'єм роботи: було вивчено і протестовано понад 10 сортів пшениці ярої, 12 ячменю 30 картоплі вітчизняної та закордонної селекції. Здобуті під час навчання в Полтавському сільськогосподарському політехнікумі знання вміло застосовувати у дослідній справі. Для визначення найпродуктивніших і найприспособованих до даної ґрунтово-кліматичної зони сортів рослин, С.І. Лебедев вивчав комплекс чинників, які впливали на урожай й якість продукції, зокрема водний і температурний режими, ступінь ураження хворобами та ґрунтові умови [7, с.106-121].

Навчаючись в Полтавському сільськогосподарському інституті Сергій Іванович здобув блискучу освіту. В 20-х роках ХХ ст. інститут стає справжнім центром агрокультурної роботи на Полтавщині. Разом з іншими науковими установами тут проводили з'їзди і наради з агрономії та кооперації, курси з сільськогосподарської освіти, зокрема, підвищення кваліфікації профшкіл. С.І. Лебедев переймав знання і вміння не тільки від В.І. Сазанова, а й від таких відомих й кваліфікованих викладачів, як Г.С. Оголевець – перший декан сільськогосподарського факультету, знаний вчений-ботанік, М.І. Гавриленко – вчений-орнітолог, М.М. Самбікін – вчений-метеоролог, Д.О. Оглобін – вчений-ентомолог, Ф.І. Берглезов – вчений-садівник, овочівник та дендролог, О.О. Іллічевський – вчений-грунтознавець [8, с. 5–7].

Сучасні історики сільськогосподарської науки досліджуючи постать професора В.І. Сазанова і його наукову школу (С.К. Суша, 2011) відзначають, що з утворенням «Секції дослідної справи» в Полтавському технікумі значно активізувався навчальний процес. Спочатку в секції було 10 осіб. Тому студенти називали її «десятка», згодом долучився прикметник «золота» – «золота десятка». Кількість студентів в секції збільшилась, але назва її залишилась. Це визначення стало віщим, бо майже всі відбулися як особистості, видатні науковці чи виробничники, отримали наукові ступені кандидатів та докторів наук, а деякі стали академіками:

- Леонід Георгійович Добрунов – агрохімік, доктор сільськогосподарських наук, член-кореспондент АН Казахстану;
- Анастасія Кирилівна Лещенко – відомий селекціонер, автор 16 районованих сортів сої та інших сільськогосподарських культур;
- Костянтин Іванович Лободін – директор Іванівської сільськогосподарської дослідної станції;
- Василь Федорович Мусієнко – вчений-селекціонер, автор 7 сортів озимої і ярої вики та чумизи;
- Петро Пилипович Лозіцький – заступник міністра радгоспів УРСР;

- М. Кальченко – міністр сільського господарства УРСР, заступник Голови Ради Міністрів УРСР;
- Микола Миколайович Гришко – славетний вчений-генетик і селекціонер, голова сільськогосподарського відділення АН УРСР, засновник та перший директор Ботанічного саду АН УРСР, академік АН УРСР;
- Данило Федорович Лихвар – знаний в Україні селекціонер, член-кореспондент УАСГН та ін. [3, с. 109–110].

Поряд з названими корифеями, гідне місце посідає постать і Сергія Івановича Лебедева, який в подальшому досягнув вагомих наукових висот. В 1953 р. захистив докторську дисертацію на тему «Физиологическая роль каротина в растении». В свій час працював на посадах ректора Одеського державного університету (нині Одеський національний університет імені І.І. Мечникова) та Навчальної частини УСГА (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України). А в 1956 р. його було обрано академіком УАСГН, згодом її віце-президентом. Ім'я Сергія Івановича широко відоме в Україні, як видатного вченого-фізіолога і біохіміка рослин та талановитого організатора науки [1, с. 115].

Досліджені нами архівні фонди Полтавського обласного архіву, ПДАА, історичних нарисів Полтавського сільськогосподарського інституту й історико-бібліографічної літератури стосовно життя і творчості професора С.І. Сазанова, дозволило **дійти висновку**, що професор В.І. Сазанов відіграв найвизначнішу роль у формуванні наукового світогляду і становленні С.І. Лебедева як висококваліфікованого вченого-дослідника. Вміння розгледіти майбутній талант і педагогічний хист передалося й Сергію Івановичу, що дало йому можливість виховати цілу плеяду науковців і дослідників в галузі фізіології та біохімії рослин в Україні.

Список використаної літератури

1. *Богач Є. М. Життя та діяльність професора С. Лебедева / Є. М. Богач // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*

імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія : у 2 ч. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1, ч. 2. – С. 112–119.

2. *Архів* Національного університету біоресурсів та природокористування України, Особова справа С.І. Лебедева, 103 арк.

3. *Суша С. К.* Професор В. І. Сазанов (1879–1967) – учений, педагог, організатор сільськогосподарської дослідної справи з агрономії в Україні : дис. на здоб. наук. ступеня канд. с. г. н. : 06:04:01 / Суша Сергій Казимирович. К., 2011. – 180 с.

4. *Полтавський* сільськогосподарський інститут. Історична хода і творчість (до 75-річчя від дня заснування) / [О. М. Куценко, В. М. Нагаєвич, В. М. Самородов та ін.]. – Полтава : ІВА «Астрєя», 1995. – 30 с.

5. *Професор* Лихвар Данило Федорович (1902–1986) : бібліогр. покажч. наук. праць / УААН, ЦНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щоголь ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2002. – 258 с.

6. *Сазанов В. І.* : портрет розбудовника сільськогосподарської дослідної справи та громадянина / уклад. В. А. Вергунов, В. М. Самородов ; під. наук. ред. В. А. Вергунова. – Полтава, 2011. – 174 с.

7. *Краткие* результаты работы в 1927 г. – Полтава, 1928. – 30 с. – (Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции ; вип. 70).

8. *Писаренко В. М.* Полтавська державна аграрна академія : іст. нарис (1920–2010) / В. М. Писаренко, В. Аранчій, М. Опара. – Полтава : РВВ Полтав. держ. аграр. акад., 2010. – 296 с.